

D E
O R A T O R E,
L I B E R T E R T I U S.

I. **I**NSTITUENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sane recordatio veterem animi curam, molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subita est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc & superiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die¹, vehementer commotus ea oratione, qua ferebatur habita esse in concione a Philippo²; quem dixisset constabat, *videndum sibi aliud esse consilium*³, *illo senatu se rem-*
publi-

¹ Extremo scenicorum ludorum die] Eo enim tempore colligendi sui causa Crassus cum Antonio reliquisque in Tusculanum se receperat. Per scenicos ludos Romanos intellige, ut ex primo libro palam est: qui & Circenses & Magni appellati. Hocse a Regibus institutos scribit Alconius, & magnos appellatos, quod magnis impensis primum facti, id est, ducentis millibus nummum, vel quia diis magnis sacri, id est, Laribus urbis Romæ. Eisdem cum Consulibus facit, quod videtur etiam indicare S. Cyprianus lib. de Spectac. Romulus, inquit, *Conso, quasi consilii Deo, ob sapiendas Sabines, Circenses primum consecravit*. Tamen ex veteri Calendario diversis temporibus celebratos illos ludos colligimus. Nam Consualia XII. Calendas Septemb. vel potius XVII. Augusti, hoc est xv. Cal. Septemb. ut docet Plutarchus in Romulo *Raptus*, inquit, *ille paratus est 18. die Septilis, qui nunc Augustus, in quo Consualia hodie quoque celebrantur*. Jam vero in eodem Calendario ludi Romani leguntur, pridie Nonas Septembres.

Quod autem non nemo ludos illos Magnos seu Romanos a Tarquinio institutos asserit, si quidem primitus ab eo factos intelligat, non obscure errat, cum Livius, lib. 1. contrarium asserat his verbis: *Ludos opulentius instructiusque, quam priores Reges fecit, &c.* Ceterum cum ante hi ludi *Circenses* essent, hoc est gladiatorii, atque a *scenicis* distinguerentur, postea etiam factos scenicos, & ex hoc loco colligitur, & Augustinus etiam indicat lib. 1. de Civitate Dei, cap. 32. Celebrabantur hi ludi primo quidem uno vel altero die; tum triduo; deinceps pluribus diebus. *Petrusius.*

² A Philippo] De gravi illa Philippum consulem inter & Drulum tribunalium plebis contentione, egimus in notis ad lib. I. de Orat. cap. 77. *Præstus.*

³ Aliud esse consilium] Per vocem *consilium* (pro qua alii *edidit concilium*) intelligit cœtum vel congregationem, sive eos qui consulunt, non id quod consulentes sequuntur. *Petrusius.*

publicam gerere non posse: mane idibus Septembris & ille & senatus frequens, vocatu Drusi, in curiam venit. Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invehctus. Hic, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, ceteros a Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum a sese superatum. Deploravit enim casum atque orbitatem senatus: cuius ordinis a consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque vero esse mirandum, si, cum suis consiliis rempublicam profligasset, consilium senatus a republica repudiaret. Hic cum homini & vehementi, & deserto, & in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, & graviter exarsit, pignoribusque ablatis⁴ Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa a Crasso divinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. *An tu, cum omnem auctoritatem universi ordinis pro pignore putaris, eamque in conspectu populi Romani concideris; me his pignoribus existimas posse terreri? Non tibi illa sunt cadenda, si Crassum vis coercere: hæc tibi est excidenda lingua: qua vel evulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit.*

II. Permulta tum vehementissima contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse constabat; sententiamque eam, quam⁵ senatus frequens secutus est, ornatissimis & gravissimis verbis, Ut populo Romano satisfieret, nunquam senatus neque consilium republicæ neque fidem defuisse, ab eo dictam:

⁴ Pignoribusque ablatis] Val. Maximus, lib. vii. cap. 2. dicit *Philippum consulem iussisse lictorem nuntium L. Crasso injicere*. Iste consul iubendo bona Crassi fito addici, decrevit eum multare; pignora vero ea, quæ sic a magistratu caperentur & auferrentur, dicebantur *hinc conieci* vel *caja*, ut in se-

quentibus patet. *Idem.*
⁵ Sententiamque eam, quam] In senatus-consultiis ejus nomen, qui sententia princeps esset, inscribebatur: quod ex Cicerone & Alconio constat. Factum esse idem Athenis ex Demothene colligimus & Plutarcho. *Petrusius.*

etiam : & eundem (id quod in auctoritatibus perscriptis exstat) scribendo adfuisse .

Illam tanquam cynea fuit divini hominis vox ? & oratio , quam quasi * expectantes , post ejus interitum veniebamus in curiam , ut vestigium illud ipsum , in quo ille postremum infutisset , contueremur . Namque tum latus ei dicenti condoluisset , sudoremque multum consecutum esse audiebamus : ex quo cum cohorrisset , cum febrim domum rediit , dieque septimo lateris dolore consumptus est .

O fallacem hominum spem , fragilemque fortunam , & inanes nostras contentiones ! quae in medio spatio saepe franguntur & corrunt , & ante in ipso cursu obruuntur , quam portum conspiciere potuerunt . Nam , quamdiu Crassi fuit , ambitionis labore , vita districta , tamdiu privatis magis officiis , & ingenii laude floruit , quam fructu amplitudinis , aut reipublicae dignitate . Qui autem ei annus primus ab honorum perfuntione aditum , omnium concessu , ad summam auctoritatem dabat , is ejus omnem spem ; atque omnia vitae consilia , morte pervertit . Fuit hoc luctuosum suis , acerbum patriae , grave bonis omnibus : sed ii tamen rempublicam casus secuti sunt , ut mihi non erepta L. Crasso a diis immortalibus vita , sed donata mors esse videatur . Non vidit flagrantem bello Italiam ⁸ , non ardentem invidia senatum ⁹ ,

NON

⁶ In auctoritatibus perscriptis] Auctoritates hic pro decretis seu senatus-consultis simpliciter acciperis : nam aliud auctoritas vocatur , aliud senatus-consultum fuit , ut erudite Sigonius observavit ad iv. Livii . Nam senatus-consultum magis ratum erat , quam auctoritas . Si enim vel senatorum numerus iustus defuisset , vel magistratus intercessisset , decretum quidem perscriberetur , ut senatorum de ea re iudicium existeret : nondum tamen ratum erat , sed auctoritas tantum dicebatur . Idipsum fecerat , si vel non idoneo tempore , vel non legitimum in locum senatus convocaretur : quae omnia discrete explicat Dio , lib. iv. Idem .

⁷ Cynea vox] Graecum proverbium , *κύωνος ὄμιλος* . De cynorum cantu nota fabula est ; quam tamen asseverare non dubitat Aristoteles ix. de H. A. 16. Idem ha-

bet Plato in Phaedone . Nam quid potest commemorare , apud quos nihil est frequentius ? Sed fabulosum hunc esse cantum existimat Plinius , x. 23. Idem .

* Expectantes] Lamb. *resistantes* .
⁸ Non flagrantem bello Italiam] Bellum sociale intelligit , de quo Appianus , lib. i. de Bell. civilibus , & alii . Concitarum autem est post Drusi mortem , quoniam Latini socii oblatam sibi spem civitatis impetrare non poterant . Idem .

⁹ Non ardentem invidia senatum] Quam invidia ? ejusdem , opinor , criminis , quod scelus nefarium sabinde vocat . Sollicitati scilicet ad defectionem Latini nominis . De quo ita Appianus . Sublato per insidias Druso , qui Latinos ad spem civitatis impulerat ; equites , ut senatum ulcicerentur , Q. Valerium , vel potius , ut Latini

scri-

non sceleris nefarii principes civitatis reos , non luctum filiae , non exilium generi , non acerbissimam G. Marii fugam , non illam post reditum ejus eadem omnium crudelissimam , non denique in omni genere deformatam eam civitatem , in qua iple florentissima multum omnibus gloria praestitisset .

III. Sed quoniam artigi cogitatione vim , varietatemque fortunae , non vagabitur oratio mea longius , atque eis fere ipsis definitur viris , qui hoc sermone , quem referre coepimus , continentur . Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam , quae est a multis saepe deserta , dixerit , cum horum ipsorum sit , qui tum cum illo postremum fere collocuti sunt , eventum recordatus ? Tenemus enim memoria ¹⁰ , Q. Catulum , virum omni laude praestantem , cum sibi non incolumem fortunam , sed exilium & fugam deprecaretur , esse coactum , ut vita se ipse privaret . Jam M. Antonii in his ipsis rostris ¹¹ , in quibus ille rempublicam constantissime consul defenderat , quaeque censor imperatoris manibus ornarat , positum caput illud fuit , a quo erant multorum civium capita servata . Neque vero longe ab eo C. Julii caput , hospitibus Etrusci ¹² scelere proditum , cum L. Julii fratris capite jacuit :

scriptores appellant , Varium , tribunum plebis subornant , qui rogationem ferret ad populum , de iis quorum ope & consilio Latini socii concitati essent : (in quo lausus est Srebeus , qui questionem illam contra Italos exercendam fuisse dicit) qua per vim lege lata , constitutaque quaestione , multis statim ex senatoribus diem dixerunt . Quam ut insaniam fugerent , sponte urbe cessere plerique ; interque alios Aurelius Cotta , & everfor ille Corinthi Mummius . Nisi forte aberravit in hoc quoque vocabulo Appianus , atque ut antea Valerium Varium , ita hic Memmio substituit Mummius . Fadli mox populum penituit . *Οὐτε ἔπειτα ἔβητο , τινὲς οὐδὲ πρὸς τὴν ἀποκρίσιν ἐβήθησαν ἀποκρίσας* . Ubi pro *οὐτε* corrigendum videtur *ἔβη* , ut stet sententia . Populus vero dolebat , talibus viris , quique tantas res egerant , simul omnibus spoliatus . Idem .

¹⁰ Tenemus enim memoria] Clarissimo deinceps hominum necem atrocissimam

proponit ; eorum duntaxat , qui in hoc dialogo inducuntur . In primis Catuli , qui Marii in consulatu collega Cimbrici triumpho participes fuit . In illa vero Mariana flamma multis sequenquam mortem illius deprecantibus , cum hoc solum Marius responderet , moriendum illi esse ; recenti calce illito , multoque igni percalesfacto cubiculo se inclusam peremit . Haec Valerius lib. 9. cap. 12. praeter supra citatos auctores . Idem .

¹¹ Jam M. Antonii in illis ipsis rostris] De hujus obitu adeundi iidem . Auger autem *29* a loco . Huc facit illud Juvenalis Sat. x. 121 .

... . *Nec unquam sanguine caudicis maduerunt rostra pupilli* . Idem .

¹² Neque vero longe ab eo C. Julii capite hospitibus Etrusci , &c.] Eodem tempore duo fratres C. & L. Julii Caesares Sylliam secuti , in via deprehensi trucidantur . Auctor est Appianus . Fugerant in caelum hospitibus sui

cuit: ut ille, qui hæc non vidit, & vixisse cum republica pariter, & cum illa simul extinctus esse videatur. Neque enim propinquum¹³ suum, maximi animi virum, P. Crassum, suapte interfectum manu, neque collegæ sui, pontificis¹⁴ maximi, sanguine simulacrum Veltæ respersum esse vidit: cui moerori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi¹⁵ hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolescentibus Crasso se dicarant, horribiles miserisque casus. Ex quibus C. Cotta¹⁶, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est e civitate. Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuisset, quibuscum privatus conjunctissime vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florenti, ferro erepta vita est, & pœna temeritatis non sine magno republicæ malo constituta.

Ego vero tē, Crasse, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino consilio & ortum & extinctum esse arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, constantiaque tua civilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate

fui natione Etrusci, & homini perfido se commiserant. Deceat hospites, capita amputata, a Mario in rostris posita. Locus, scelus hospitii, fratrum communis calamitas hic ciet affectum. Sunt qui L. Casarem domi interfectum ferant; quibus consonant illud Justini: *Cæsar & Fimbria in penetibus domorum suarum trucidantur.* Strebæus.

¹³ Neque enim propinquum] Crassus, inquit Appianus, persecuentibus cum filio sese misisset, filium quidem occidere autoverit, ipse vero ab insequentibus est occisus. Videtur tamen filius Appianus: vel quia de tanto viro nimium est atrox illud; vel quia nulla hujus rei a Cicerone facta mentio est; quod certe, ad augendum 230, non erat omittendum; vel denique quoniam contrarium a Floro traditur. In primis lib. 3. cap. 27. Crassos patrem & filium in mutuo alterum alterius aspectu occisos ait. Sed idem, Epitome lib. 80. Crassus, inquit, filius ab equitibus Fimbria interceptus. Pater Crassus,

ne quid indignum virtute sua patere, gladio se transfecit: quod postremum & verissimilius est, & Ciceroni consentaneum. Idem.

¹⁴ Neque collegæ sui Pontificis] Mucium Scævola intellige, qui a Mario juniore cæsus est: de quo Florus lib. 3. cap. 27. Petavins.

¹⁵ Etiam C. Carbonis inimicissimi] Marianorum hic. significat ex Africa a Pompejo Romanam ductus, & pro tribunali productus, cum te consulatum gessisset, damnatus ab eodem est. Idem.

¹⁶ Ex quibus C. Cotta] Hic in gravi illa senatorum invidia ab equitibus concitata, die sibi dicta, postquam in equites gravissimè esset invehctus, solum verit. Sulpicius vero tribunus plebis fuit turbulentissimus, qui nefarias leges in gratiam Marci per vim tulerat, primoque adventu in urbem Syllæ est interfectus. Meminerant supra dicti auctores. Idem.

citate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset: neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam civium eadem, bonorum victoria moerori fuisset.

IV. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea, quæ nosmetipsi ob amorem in republicam incredibilem & singularem pertulimus, ac sensimus, cogitanti sententia sæpe tua vera ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione revocasti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri, magna compensati gloria, mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestiis jucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassi reliquum, ac pæne postremum memoriæ prodamus: atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamque referamus. Neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quamquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. Quod item nos postulamus non a te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed a cæteris, qui hæc in manus fument, ut majus quiddam de L. Crasso, quam quantum a nobis exprimeretur, suspicentur. Nos enim, qui ipsi sermone non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos, ac sententias hujus disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod si quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium jejuniorem, aut Crassum fuisse pleniorem putet, quam quomodo a nobis uterque inductus est: is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non possit¹⁷. Nam

Tom. I.

¹⁷ Non audierit, aut judicare non possit] gere cum Mss. Cant. audierint, & possint. Ut bene se habeat sententia, & ad normam Cum enim præcesserit, is erit ex iis, qui linguz Latine procedat, necesse videtur te- aut illos, rite sequitur non audierint, aut

fuit uterque (ut exposui antea) cum studio , atque ingenio , & doctrina præstans omnibus , tum in suo genere perfectus ; ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis , neque in Crasso redundaret .

V. Ut igitur ante meridiem discesserint , paululumque requierunt , in primis hoc a se Cotta animadversum esse dicebat , omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse : seseque , qui vultum ejus , cum ei dicendum esset , obrutumque oculorum in cogitando probe nosset , atque in maximis causis sæpe vidisset , tum dedita opera , quiescentibus aliis , in eam exhedram¹⁸ venisse , in qua Crassus lectuloposito recubisset : cumque eum in cogitatione defixum esse sensisset , statim recessisse , atque in eo silentio duas horas fere esse consumptas . Deinde , cum omnes , inclinato jam in postmeridianum tempus die , venissent ad Crassum , Quid est , Crasse , inquit Julius , imulse sessum ? et si admonitum venimus te , non flagitatum .

Tum Crassus , An me tam impudentem esse existimatis , ut vobis hoc præsertim munus pûtem diutius posse debere ? Quinam igitur , inquit ille , locus ? an in media silva placet ? est enim is maxime & opacus & frigidus . Sane , inquit Crassus : etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni . Cum placuisset idem cæteris , in silvam venit , & ibi magna cum audiendi expectatione confiditur .

Tum Crassus , Cum auctoritas , atque amicitia vestra , tum Antonii facilitas eripuit , inquit , mihi in optima mea causa libertatem recusandi : quanquam in partienda disputatione nostra , cum sibi de iis , quæ dici ab oratore oporteret , fumeret ; mihi autem relinqueret , ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret ; ea divisit , quæ se juncta esse non possunt . Nam cum omnis ex re , atque verbis constet oratio ;

judicare non possunt . Facile fieri potuit , ut litera n a librariis omitteretur , cum linea brevè supra vocalem ducta exprimi soletet . Perovius .

¹⁸ Exhedram] Id est , locum triclinio & comaculo similem ; ubi non lecti ad dormiendum ; sed sedes aut cathedræ ad seden-

dum , vel recubendum otii causa apponere-
rentur . De exhedris sic Vitruvius lib. 5. cap.
21. Constituantur in tribus porticibus exhe-
dræ spatiosa , habentes sedes , in quibus pûbi-
lesuphi , retores , reliquique , qui studii dele-
ctantur , sedere possunt . Idem .

neque verba fedem habere possunt , si rem subtraxeris , neque res lumen , si verba femoveris .

Ac mihi quidem veteres illi , majus quiddam animo complexi , plus multo etiam vidisse videntur , quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest : qui omnia hæc , quæ supra & subter , unum esse , & una vi , atque una consensio-
ne naturæ constricta esse dixerunt . Nullum est enim genus re-
rum , quod aut avulsam a cæteris per seipsum constare , aut
quo cætera si careant , vim suam atque æternitatem conserva-
re possint .

VI. Sed si hæc major esse ratio videtur , quam ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi , est etiam illa Platonis¹⁹ vera , & tibi , Catule , certe non inaudita vox , Omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri . Ubi enim perspecta vis est rationis ejus , quæ causa rerum atque exitus cognoscuntur , mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum , concentusque reperitur . Sed si hoc quoque videtur esse altius , quam ut id nos humi strati suspicere possimus , illud certe tamen , quod amplexi sumus , quod profitemur , quod suscepimus , nosse & tenere debemus . Una est enim , quod & ego hesternæ die dixi , & aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius , eloquentia , quascumque in oras disputationis , regioneve delata est . Nam sive de cæli natura loquitur , sive de terræ , sive de divina vi , sive de humana ; sive ex inferiore loco²⁰ , sive ex æquo , sive ex superiore ; sive ut impellat homines , sive ut doceat , sive ut deterreat , sive ut concitet , sive ut reflectat , sive ut incendat , sive ut leniat ; sive ad paucos , sive ad multos , sive inter alienos , sive cum suis , sive secum , rivis est diducta oratio , non fontibus :

S I 2

&

¹⁹ Est etiam illa Platonis] Apud Platonem sapientia philosophæ de rerum natura disputantes , res omnes unum quiddam esse continentur , ut in Parmenide . Privatim vero quod ad scientias pertinet , affines illas esse , & naturali vinculo constrictas ; sapientiamque ex omnibus constare tanquam partibus , in Epinomide sicut dicitur . Perovius .

²⁰ Sive ex inferiore loco] Trias præcipue loca distinguit , e quibus dicere solebant oratores . In forensibus controversiis , accusator ac defensor in subselliis confidebant , hoc est inferiori loco : in senatu , ex æquo loco dicebant : e superiore magistratus , qui ad populum pro rostris conciones habebant . Idem .

&, quocumque ingreditur, eodem est instructu ornatuque comitata.

Sed quoniam oppressi jam sumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complexi tota nequeunt, hæc facilius divulsa & quasi discepta contrectant; & qui, tanquam ab animo corpus, sic a sententiis verba sejungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest; non suscipiam oratione mea plus quam mihi imponitur: tantum significabo brevi, neque verborum ornatum inveniri posse non partitis expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum. Sed prius quam illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi.

VII. Natura nulla est ²¹, (ut mihi videtur) quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ, etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur pæne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent: & reliquos ^a sensus voluptates oblectant dispares, ut sit difficile iudicium excellentis maxime suavitatis.

At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lyfippus ²², qui omnes inter se dissimiles fuerunt; sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars ratiocinæ picturæ, dissimillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quifquam est,

²¹ Natura nulla est] Generalem disputationem præmitte de eloquentiæ, & oratorum in dicendo varietate. Summa autem hæc est. Cum una eademque sit ars dicendi, admirabilem tamen esse in eadem arte dissimilitudinem, pro eo quod alius alio in genere excellit: quod primo sensuum exemplo probat, qui cum singuli unum quiddam sint, variis tamen rebus afficiuntur, quæ natura dispares, delectatione sunt non mi-

nus diversæ. Idem in fingendi & pingendi arte declarat. Item.
^a Sensus] Lamb. sensus singulos singule volupt.

²² Myro, Polycletus, Lyfippus] Opera pretium est videre quemadmodum eundem locum tractet Quintilianus lib. XII. c. 10. quæque de statuariis habet Plinius lib. xxxv. c. 9. ubi prolixè admodum insignium sculptorum meminit. Idem.

est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen verum: quanto admirabilius in oratione atque in lingua? quæ cum in iisdem sententiis verbisque versetur, summas habet dissimilitudines; non sic, ut alii ^b vituperandi sint, sed ut ii, quos constat esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pacuvius, Acciusque dissimiles: quam apud Græcos, Æschylus, Sophocles, Euripides, quanquam omnibus par pæne laus in dissimili scribendi genere tribuatur.

Aspicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem Hocrates, subtilitatem Lyfias, acumen Hyperides, sonitum Æschines, vim Demosthenes habuit. Quis eorum non egregius? tamen quis cuiusquam nisi sui similis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo & canorum. Quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere princeps.

VIII. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis atque vivis? Quid jucundius auribus nostris unquam accidit hujus oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui pæne solus videatur: sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit prope singulare? Quis unquam res, præter hunc, tragicas pæne comice, tristes remisse, severas hilare, forenses scenica prope venustate tractavit: atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facietis minueretur? Ecce præsentis duo prope æquales Sulpicius & Cotta: quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstant?

Lima

^b Alii] Lamb. alii laudandi, alii vituperandi

Limatus alter & subtilis, rem explicans propriis aptisque verbis, hæret in causa semper: & quid iudici probandum sit, cum acutissime vidit, omiſſis cæteris argumentis, in eorundem orationemque defigit. Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima & maxima voce, summa contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque ea gravitate & copia est, ut unus ad dicendum instructissimus a natura esse videatur.

IX. Ad nosmetipsos jam revertor: (quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquid contentionis iudicium vocaremur) quid tam dissimile, quam ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; ego autem, quanquam memet mei poenitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar.

Videtisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causa septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus, (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certe tamen ab hujus multum genere distamus; quod quale sit, non est meum dicere, propterea quod minime quisque sibi notus est, & difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod, quibus vestigiis primum insiti, in iis fere soleo perorare; & quod aliquanto me major in verbis, quam in sententiis eligendis, labor & cura torquet, verentem, ne, si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione & silentio fuisse videatur.

Quod si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam cæcæ res cujusque propriæ, & in ea varietate fere melius a deteriore, facultate magis²³, quam genere distinguitur,

²³ *Facultate magis*] Sensus est: Cum deteriorum, eo iudicio non significamus illius alium oratorem meliorem esse, alium magis oratoris genus dicendi potius esse quam hujus;

tur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est: quid sentietis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? numne fore, ut, quot oratores, totidem pane reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si pane innumerabiles sint quasi formæ figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles; non posse ea, quæ inter se discrepant, eisdem præceptis, atque in una institutione formari. Quod non est ita: diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiant, videndum, quo sua quemque natura maxime ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quasi ludo summorum in suo cujusque genere artificum & magistrorum exisse discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos; cum ad cujusque naturam institutio doctoris accommodaretur: Cujus est vel maxime insigne illud exemplum, (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Iococrates, doctor singularis, se *calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere*. Alterum enim exultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quasi verecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur.

X. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ proponerentur a me, ad omnium vestrum studium, & ad genus id, quod quisque vestrum in dicendo probaret, adhærescerent, id a me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodam modo. Quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post videro) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodecumque agetur, apte, congruenterque dicamus?

Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari a me, puri, dilucidique sermonis. Neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat: nec

hujus: in dispartiri enim genere possunt esse plus in suo genere valere, quam hunc in eoque laudabile: sed intelligi volumus illi eo, quod sibi proprium habet. *Perseus*, lum oratorem facultate excellere, id est, a *Nec sperare*] Lamb. *nec speramus*.

sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum: neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linqnamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium. Nam alterum traditur literis, doctrinaque puerili; alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit.

Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poetis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti: quorum ^b sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui, nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis istis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa, parce, quod ostendam: sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur, is, qui in veteribus erit scriptis studiose & multum volutatus.

XI. Atque, ut Latine loquamur, non solum videndum est, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat: & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conferremus, ut ne quid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit: sed etiam lingua, & spiritus, & vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius: nolo verba exiliter examinata exire, nolo inflata & quasi anhelata gravius. Nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis; sed hoc, quod mihi cum sermone quasi junctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat; mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona atque absurda. Est autem vitium, quod nonnulli de industria confectantur: rustica vox & agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur; ut tuus, Catule, sodalis, L. Cotta ²⁴, gaudere mihi videtur gravitate linguæ, sonoque vocis agresti, & illud quod loquitur, prisicum visum iri putat, si pla-

^b Sermone] Lamb. sermone

²⁴ Sodalis L. Cotta] Non ille intelligendus est, qui his in libris inducitur, sed a-

lius de quo mentio est in Bruto, cap. 36.

Petravius.] Petrus Petavius, qui in

libro de doctrina christiana, cap. 10, p. 100, dicitur, quod in

si plane fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus, & suavitas ista delectat: omitto verborum, quanquam est caput: verum id assert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo & legendi, & loquendi. Sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, sic in Latino sermone, hujus est urbis maxime propria. Athenis jam diu doctrina ²⁵ ipsorum Atheniensium interiit, domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur ²⁶, capti quodammodo nomine urbis & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quam suaviter loquendo, facile superabit. Nostri minus student literis, quam Latini: tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est, quin literatissimum rogatorum omnium, Q. Valerium Soranum ²⁷, lenitate vocis, atque ipso oris pressu & sono facile vincat.

XII. Quare cum sit quædam certa vox Romani generis, ubique propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare aut olere peregrinum, hanc sequamur: neque solum rusticam asperitatem, sed etiam pe-

Tom. I. Lib. III. Cap. XII. T t. regi-

²⁵ Athenis jam diu doctrina] Ciceronis tempore Athenarum vetus illa gloria conciderat, nec quicquam præter nomen atque memoriam restabat: regibus primo, Macedonia præsertim, tum Romanis ipsis affligentibus. Quare peregrini in ea homines philosophiam atque eloquentiam profitebantur: ita tamen ut sola nominis auctoritate adducti, passim ex toto orbe, disciplinarum studio, Athenas navigarent: diu etiam post Ciceronis ætatem. Apud Suetonium extat elegans epistola, qua inane illam cariositatem lepide cavillatur. Sane fuisse Athenis certam quandam, eamque purissimam pronuntiandæ linguæ Græcæ rationem, vel hoc unum indicio est, quod cum Theophrastus, vir aliqui Atticæ eloquentiæ confessor acerrimus, sed peregrinus, anum alloqueretur, pro hospite facile sit ab ea deprehensus. Idem Romæ fuit, quod ad Latinam linguam attinet, pronuntiandi principatus. Idem.

²⁶ Quibus vacant cives, peregrini fruuntur] Quibus, est ascendendi casus; &, va-

cant cives, est, vacant sunt, sive vacant civet: &, fruuntur peregrini, opponitur, tanquam contrarium, hinc verbo, vacant civet. Vavallor, De vi & usu Græcæ.

²⁷ Valerium Soranum] Hunc, philosophor eundem esse, qui ob evulgatum arcænum patriæ nomen sit interfectus. Plinius lib. 3. c. 10. de Roma urbe loquens: Cuius nomen dicere arcæni ceremoniarum nefas habetur: optimaque, & salutari fide abolitum enunciat. Valerius Soranus, cuiusque vox præclarior. Non aliam viderit hoc loco inferre exemplum antiquitatis antiquæ, ob hoc maxime solum innotuit. Namque Dea Aggerona, qui sacrificatur a. d. xii. Calendas Junias, ne obligat, obsequatque stultitiam habet. Errostra vero sunt qui nomen illud arcænum Valentiam fuisse putant. Constat enim ex Sotilino aliud nomen fuisse; apud quem item quod apud Plinium legitimus: nam postquam Romanæ antea Valentiam dictam meminit, subdit: Traditur etiam proprium Romæ nomen, verum tamen actuum publicari. Petrus

videt.

videt.

videt.

videt.

regrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio focum meam Lalam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant²⁸, quod multorum sermonis expertes ea tenent semper, quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire. Sono ipso vocis ita recto & simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem judico, sic majores: non aspere, ut ille, quem dixi, non vaste, non rustice, non huilce, sed presse, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cujus tu illa lata, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut *jora* literam tollas, & o plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed menses videntur imitari.

Hic cum arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Utinam quidem! inquit ille: id enim ipsum volumus, idque si feceris, multa (ut arbitrator) hic hodie vitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitemur: ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi suppositonem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, si forte, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes a me, non reprehendo, ne me ipsum irrideam. Sunt autem mea multo & plura, & majora, quam dicis. Quæ autem sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si quis me forte locus admonerit, commonebo.

XIII. Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici: libri confirmant, & lætio veterum oratorum, & poetarum. Neque vero in illo altero diutius²⁹ commoremur, ut disputemus,

²⁸ Facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant. Videtur hoc sumptisse ex Cratylo Platonicis, in quo scriptum est:

Facilius mâlieu τῆ ἀρχαίας φωνῆ σέβου. *Ursin.*
²⁹ Neque vero in illo altero diutius.] See

temus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur. Latine scilicet dicendo, verbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari ac declarari volumus, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non disceptis sententiis, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cum difficilius intelligatur, quid patronus velit dicere, quam si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simul ac Fufius, aut vester æqualis Pomponius, agere cœpit, non æque, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis spero, vobis quidem certe majoribus, molesta & putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus.

XIV. Atque vides, inquit Antonius, cum alias res agamus, quam te inviti audiamus, qui adduci possumus (de me enim conjicio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua.

T t 2 Faci-

candam partem, quæ erat de perspicuitate orationis, omittit, quoniam satis per se facillius est. Quædam tamen, ex quibus haberi illa possit virtus dicendi, breviter enumerat. Sunt numero decem. Parit enim dilucidam orationem sermonis proprietates & puritas Latini, quæ erat prima pars. 2. Voces usitate, neque aut vetustate obsolete, aut studio novitatis insolentes. 3. Proprie rem declarantes, accommodatæque rebus, quas significant; cum neque maiestatem earum imitant, nec obœnant tenuitatem. 4. Refecant omnis verbi ac sermonis ambiguitas. 5. Vitanda nimia verborum circuitio, quoniam

auctore etiam Hermogene τὸ 220^ο, id est, ambitus, & producta comprehensio cum perspicuitate repugnat. 6. Tollenda similitudinis continuata translatio, hoc est, ne metaphoræ nimium dilatentur, quoniam id in ænigma transfret. 7. Non debeat minutatim consindi sententiæ; sed expleri, & ad justam mensuram numeri atque sensus produci. 8. Temporum servanda distinctio est, ut suo quoque tribuantur. 9. Concinna personarum distinctio servanda est. Postremo argumentorum cæterorumque omnium digerendus est ordo. *Petruus.*

Faciles enim, inquit, Antoni, partes eae fuerunt duae, quas modo percucurri, vel potius paene praeterii; Latine loquendi, planeque dicendi: reliqua sunt magna, implicata, varia, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiae continetur. Nemo enim unquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus. Si est aliter, irrident: neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret: sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset.

In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui distincte, qui explicite, qui abundanter, qui illuminate & rebus, & verbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quandam numerum versumque conficiunt; id est, quod dico, ornate. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruentem nomen.

Qui ita dicerent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquentiae solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum praecipis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur; neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quae sunt in hominum vita, (quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subiecta materies) omnia quaesita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quaedam de summis virtutibus: quanquam sunt omnes virtutes aequales & pares, sed tamen est species alia magis alia formosa & illustis: sicut haec vis, quae scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia sic verbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocumque incubuerit, possit impellere: quae quo major est vis, hoc est magis probitate iungenda, summaque prudentia; quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus;

non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quadam arma dederimus.

XV. Hanc, inquam, cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Graeci sapientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones; atque ab hac similitudine Coruncanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt; non tam fortasse docti, sed imperu mentis simili & voluntate. Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad vitae studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis civitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quae vita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiae suavitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures, quam utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingenii homines dederunt, ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quam erat necesse, doctissimi homines, otio nimio, & ingenii uberrimis affluentes, curanda sibi esse, ac quaerenda, & investiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur & recte facienda, & bene dicendi magistra; neque disjuncti doctores, sed iidem erant vivendi praecipites, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phœnix, qui se a Peleo patre Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret *oratore verborum, actoremque rerum*. Sed ut homines labore assiduo & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt; aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi a negotiis publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut voluntate sua ferriati, totos se alii ad poetas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt; alii etiam, ut dilectici, novum sibi ipsi studium ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quae repertae sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque aetates suas consumpserunt.

XVI.

30. *Oratorem verborum*] Respicit, Noster Homeri Iliad. lib. 9.

Μέγαν τε φησὶ βραχέα; πρᾶκτικὴ τε ἔργων Πειρίων.

XVI. Sed, quod erant quidam, iique multi, qui aut in republica propter accipitem, quæ non potest esse sejunctæ, faciendi, dicendique sapientiam, florent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes³¹, aut, qui minus ipsi in republica versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus³², Isocrates: inventi sunt, qui cum ipsi doctrina & ingeniis abundarent, a re autem civili, & a negotiis, animi quodam judicio, abhorrent, hanc dicendi exercitationem exagitant, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Hic iis, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, *philosophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, & ornate dicendi scientiam, re coherentes, disputationibus suis separavit: cujus ingenium, varioque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud exitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sane, & inutile, & reprehendendum; ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam, cum essent plures orti fere a Socrate, quod ex illius variis, & diversis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, profeminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, & multum disjunctæ & dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici velent, & esse arbitrarentur.

XVII. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles & Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit.

³¹ Theramenes] Eius meminit Cicero in Bruto, cap. 7. & fufius Xenophon Hist. Gr. l. 2. Notatur mobile illius & callidum ingenium vulgato ad id proverbio, *Θεραμηνος νεβηλας*, quod genus istud calcamenti utriusque pedi conveniret; quemadmodum & ille utrique parti accommodabat sese. Petavus.

³² Thrasymachus] Chalcedonius, ait Suidas, is fuit sophista, qui primus periodum invenit, discipulus Platonis, & Isocratis: excellens opinione eloquentiæ. Hinc proverbium apud Græcos: *non difficiliter esse radere leonem, quam convincere Thrasymachum, idem.*

nuit. Deinde ab Antisthene, qui patientiam & duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici. Tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit: quam ille, & ejus posterii simpliciter defenderant: ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt.

Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere Socraticos esse dicebant; Eretriacorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea horum vi & disputationibus sunt jamdiu fracta & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, est cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem auctorem publici consilii, & regendæ civitatis ducem, & sententiæ, atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. Nec ulla tamen ei philosophiæ fiet injuria a nobis. Non enim repelletur inde; quo aggredi cupiet: sed in hortulis quiescet suis, ubi vult; ubi etiam recubans molliter & delicate, nos avocatur a rostris, a judiciis, a curia, fortasse sapienter, hac præsertim republica. Verum ego non quero nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori conjuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim & boni viri, & quoniam sibi ita videntur, beati: tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tanquam mysterium, teneant, quod negant versari in republica esse sapientis. Nam, si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi.

XVIII. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam, virtutem ac sapientiam esse dixerunt. Sed utrumque est in his, quod ab hoc³³, quem instruimus, oratore valde

abhorret. ³³ Sed utrumque est in his, quod ab hoc, &c.] Crassus Stoicos non omnino improbat.

abhorreat, vel quod omnes, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostes, infanos esse dicunt; neque tamen quemquam esse sapientem. Valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum coetum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, fanus, nemo civis, nemo liber esse videatur. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certe acutum; sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, jejunum, attamen ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possis. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & cæteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominia, præmii, supplicii. Vere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expeditur possimus.

Reliqui sunt Peripatetici, & Academici: quanquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. Nam Speusippus Platonis fororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem, Polemo & Crantor, nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magnopere dissenit: copia fortasse & varietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensusque iudicium, primumque instituisse (quanquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare.

Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua existit divina quadam celeritate ingenii dicendique copia. Carneades: cuius ego etiam multos auditores cognovi Athenis; tamen auctores certissimos laudare possum, & focerum meum Scævo-

lam; hæc, sed negat eorum philosophiam utilem esse oratori propter duas rationes: quia & sententiis, & genere dicendi discrepat ab eloquentia forensi, & populari. Discrepat sententiis, quoniam Stoici dicunt insipientes (quales sunt omnes) esse servos, latrones &c. Discrepat autem genere dicendi, quoniam illi nimium dilectè loquuntur, & acute concludunt, non suavitate delectant. Vides, Lector, quod errantibus (ut vocant) cum enim Cicero dixerat, vel quod non repetit particulam vel, sed sententiam sic variat, Accedit, quod Græci, Petrus.

lam, qui eum Romæ audivit adolescens, & Q. Metellum L. filium, familiarem meum, clarissimum virum, qui illum a se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat.

XIX. Hæc autem, ut ex Apennino³⁴ fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta divortia: ut philosophi, tanquam in superum mare Jonium defluerent, Græcum quoddam & portuosum; oratores autem in inferum hoc Tuscum, & Barbarum, scopulosum atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse Ulysses errasset.

Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere, quod arguare; aut, si id non possis, tum ostendere, quod is fecerit, qui infimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario; aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur; aut non ita agi, ut debuerit ac licuerit: & si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, & uberius explicavit Antonius; sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis a me: ex ingenti quodam oratorem, immensoque campo in exiguum sane gyrum compellit.

Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem, sequi vultis; & si illam præclaram & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamastis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia vis comprehendenda est. Namque (ut ante dixi) veteres illi usque ad Socratem, omnem omnium rerum quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ

Tom. I. V u ad

³⁴ Ut ex Apennino] Propositam disputationem apta similitudine concludit. Quemadmodum enim Apenninus mons, qui Italiae amplissimus, peræque jugis ab Alpibus tendens ad Siculum fretum, ut ait Plinius lib. 3. cap. 5. alia flumina emittit in superum, hoc est, Adriaticum mare, quæ inde in Jonium effluunt; alia in inferum, hoc est, Tyrrhenum, sive Tuscum, quorum illud portuosum & Græcorum commercio frequens, hoc barbarum, scopulosum, ac infidum: ita omnino eadem ex philosophia divortia facta sunt studiorum; ut eloquentia studiosi similes sint eorum fluminum, quæ in procellosum illud ac scopulosum mare influunt, propter sollicitam & exercitam eorum hominum conditionem: qui vero philosophia se se dediderunt, cum iis fluminibus conferuntur, quæ in Græcorum mare, tranquillum ac minus infestum labuntur. Petrus.

ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem & scientiam cum dicendi ratione iungebant: postea diffociati (ut exposui) a Socrate, deserti a doctis, & deinceps a Socraticis item omnibus: philosophi eloquentiam despexerunt; oratores sapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur: ex quo promissæ haurirent, si manere in pristina communione voluissent. Sed, ut pontifices veteres³⁵, propter sacrificiorum multitudinem, tres viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi a Numma, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici a se causarum actores, & a communi philosophiæ nomine separaverunt, cum veteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse voluissent.

XX. Quæ cum ita sint, paululum equidem de me deprecabor, & petam a vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui, cum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum quantum ipse forsitan vobis videar, detulissim, non possum dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse: quippe qui omnium maturime ad publicas causas accefferim, annosque natus unum & viginti nobilissimum hominem & eloquentissimum in iudicium vocarim; cui disciplina fuerit forum; magister, usus & leges, & instituta populi Romani, mosque majorum.

Paulum sitiens istarum artium, de quibus loquor, gustavi, quæstor in Asia cum essem, æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cuius memoria commemoravit Antonius; & inde decedens, Athenis; ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quæ biduo serius veneram, succensuissim. Quare

³⁵ Ut Pontifices veteres. Alio exemplo, quemadmodum dissidium illud factum sit, ostendit. Epulones initio tres demtaxat creati sunt, ut proxit Livius lib. 37. Pompeius Letus duos postea ait fuisse adiectos, ut quinque essent. Postmodum denique ad septem pervenisse certum est. Plerumque e-

nim septemviri epulorum commemorantur. Quam vero de causa, & a quo sit numerus iste adauctus, incertum est. Manus illorum fuit publicis epulis præesse; quæ scilicet in ludis publicis præbebantur, ut ex Cicerone de Aruspicio responsis colligitur. Idem

re hoc, quod complector tantam scientiam vimque doctrinæ, non modo non pro me, sed contra me est potius; (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo:) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, periculosos. Scribunt enim de litium genere, & de principis, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omnique naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationesque teneat; eadem mores, leges, jura describat, rempublicam regat: omnia, quæ ad quamcumque rem pertineant, ornate, copioseque dicat. In quo genere nos quidem versamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu valemus: neque tamen istis, qui in una philosophia quasi tabernaculum vitæ suæ collocarunt, multum sane in disputatione concedimus.

XXI. Quid enim meus familiaris C. Vellejus asserere potest, quamobrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Vellejus est rudis, unusquisque nostrum versatus? Quid est, quod aut Sext. Pompejus, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panatio vixit, M. Vigellius, de virtute homines Stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrum quisquam concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum. Nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. Hæc vero, quæ sunt in philosophia, ingenis³⁶ eruuntur ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum, acutis atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. Hic, hic noster vulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros verberabit, V u 2 neque

³⁶ Hæc vero, quæ sunt in philosophia, ingenis Id est, in cæteris artibus tantum id scimus, quod didicimus; elementa vero, sive principia philosophiæ natura nobis inserit: qui ingenis acutis & acribus

præditi sunt, facile ea, quæ probabilia sunt in philosophia invenient; & si idem in dicendo exercitati sunt, ea oratione ornabunt. Pezæus.